

GUDS SYNDABOCK JOB

utifrån René Girards mimetiska teori om våld

Mari Lindgren

LUNDS UNIVERSITET | CENTRUM FÖR TEOLOGI OCH RELIGIONSVETENSKAP

TLVK10 Tros- och livsåskådningsvetenskap: Examensarbete för
kandidatexamen 15 hp

Handledare: Erica Appelros

Examinator: Patrik Fridlund

Termin: HT 2020

Till mina barn Sarah och Fredrik

ETT STORT TACK!

Jag vill tacka min handledare som lotsat
mig fram till denna uppsats. Tack för all konstruktiv
hjälp under uppsatsens framväxt.

Abstract

The book of Job is famous for the problem of Theodicy and the question why an almighty and good God allows the evil in the world. The uniqueness of this "enormous psalm" lies in the confrontation between two concepts of God. Job seems to talk about the God of victims and the God of persecutors. Jobs "friends" are in fact his persecutors. Through mimetic rivalry Job has an united mass against him and becomes "lynched". The author René Girards mimetic theory explains that human desires are unconscious imitations of others. The tendency to point out scapegoats is inherent in the human nature. The religion is necessary to control the violence. Through Girards theory of mimetic violence and his method of stereotypes of persceciution I will show, that Job in the Book of Job, seems to be a scapegoat of God. Even Rut, in the Book of Rut, is an invisible scapegoat. Sacrifices seems to be a necessary solution of scapegoating, Girard explains. But many scapegoats, in this case Job and Ruth, seem to be established by God, more than they deserved to be.

Keywords: Mimetic theory, The Scapegoat mechanism, Stereotypes of persecution, René Girard, Mark Heim, Pamela Sue Anderson, Luce Irigaray

	Sid.
Kapitel: 1	
1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte, problemställning och hypotes	2
1.3 Metod - Förföljelsens stereotyper	3
1.4 Teori	4
1.5 Material	7
1.6 Avgränsningar	7
1.7 Forskningsöversikt	8
1.8 Disposition	8
Kapitel: 2 Jobs bok och Teodicéproblemet - Ondskans problem	9
2.1 Den ifrågasättande Anklagaren i den himmelska rådsförsamlingen	9
2.2 Den rättrådige Job sätts på prov av Satan	10
2.3 Vedergällningar	10
Kapitel: 3 Ondskan och syndabocker	11
3.1 Syndabocken är symbolen för utplånandet av människors synder	11
3.2 Den Ondes våld och synden	11
Kapitel: 4 Undersökning av fyra stereotyper vid kollektiva förföljelser Och våld mot Job enligt René Girards metod	12
4:1 Stereotyp 1. Förluster av skillnader skapar kriser och våld	12
1.1 Job var den mäktigaste mannen i Östlandet	12
1.2 Mobben representeras av Jobs ”vänner”	12
1.3 Job är först folkets idol, innan han blir deras offer	13
1.4 Sammanfattning	14
4:2 Stereotyp 2. Brott eliminerar åtskillnader	14
2.1 Kollektiva förföljelser, samhället och kulturen	14
2.2 Allas krig mot alla, förvandlas till allas krig mot en	15
2.3 Är Job ansvarig för brott?	15
2.4 Sammanfattning	16

4:3 Stereotyp 3. Offermarkörer	16
3.1 Tröttnar ni aldrig på att slita mig i stycken?	16
3.2 Offermarkörer	17
3.3 Jobs tro prövas	17
3.4 Sammanfattning	18
4:4 Stereotyp 4. Våldet och frälsningen från krisen	
19	
4.1 Den misslyckade syndabocken Job	19
4.2 ”Jag vet att min befriare lever och till sist ska träda fram på jorden”	19
4.3 Offrens Gud och inte förföljarnas Gud	20
4.4 ”Gud är kärlek”	20
4.5 Sammanfattning	21
Kapitel: 5 Ruts Bok och förföljelsens stereotyper	23
5.1 Rut och Boas	23
5.2 Pamela Sue Anderson, Luce Irigaray	25
Kapitel: 6 Analys och slutsatser	26
Kapitel: 7 Sammanfattning	28
Kapitel: 8 Litteratur- och källförteckning	30

Kapitel 1

1 Inledning

Jobs bok är en av de märkligaste böckerna i Bibeln och tillhör vishetslitteraturen. Boken avslöjar hur mänskliga relationer förstörs genom mimetisk rivalitet. När jag läst om Job och hans enorma lidanden, funderade jag mycket över vännernas förutfattade meningar om förskräckliga synder, som Job måste ha begått. Job mister allt utom själva livet.

Jobsberättelsen anses bearbeta problemet med ondskans existens och frågan om hur en allsmäktig och helig Gud, kan tillåta att oskyldiga människor lider i världen. Författaren René Girard anser att syndabocker stabiliserar samhället på grund av människornas rivalitet och begär. Han har haft mycket stort inflytande inom områden som historia, litteraturkritik, filosofi, teologi och antropologi. 1981 blev han professor vid Stanforduniversitetet i USA. 2005 valdes han in i den franska akademien och erhöll den högsta utmärkelsen för en fransk akademiker. Girard är mest känd för att ha skapat en teori om mimetiskt våld och syndabocker. Han menar att människor försöker efterlikna och härma varandra, vilket ger upphov till rivalitet och våldsamma konflikter, då de åtrår samma objekt. Girard har uttalade kristna värderingar och uppger att Bibeln ger svar på syndabocksbegreppet. Jag kommer att använda mig av Girard teori och metod, när jag studerar om Job och Rut i Gamla Testamentet är syndabocker.

Bakgrund

Jobs bok är enligt Girard en ”enorm psalm” och innehåller en Prolog, Dialog och Epilog. Den berättar om hur Job blir förföljd av sina fyra ”vänner”, familjen och samhället. Den förföljde Job är förmodligen en av de mest kända karaktärerna i Bibeln. Hjälten klagar i oändlighet: ”Man hångrinar mot mig, skymfar mig och slår mig i ansiktet, alla går emot mig i flock” (Job 16:10). Men hans kommentarer i Dialogen har nästan systematiskt ignorerats, då alla hans olyckor redan finns uppräknade i den så kallade Prologen. Berättelser kan ha karaktären av ett beställt system, som konstituerar litteraturen, skriver John Barton i *Reading The Old Testament, Metod in Biblical Studing*.¹

Författaren Norman Habel medger att texten är komplex och på många sätt oklar i teman och språk. John Hartley är den om prisas för sina studier om Job och anser att berättelsen är skriven av en av de vise i Israel.²

¹ Barton, sid 113

² Hartley, sid 17

1.2 Syfte, problemformulering och hypotes

Mitt syfte är att undersöka syndabockstanken, exemplifierat med Job och Rut i rollen som syndabockar och utgå ifrån en teoretisk modell om mimetiskt våld och rivalitet, enligt författaren René Girard. Jag ska undersöka om Job i Gamla Testamentet är Guds syndabock och om änkan Rut, i Ruts Bok, skulle kunna vara en osynlig syndabock

Jag använder mig även av förföljelsens stereotyper vid kollektivt våld för att undersöka syndabocksmekanismerna i Jobs och Ruts bok. Teori och metod ska samspela för att lyfta den studerade texten. När jag var prästkandidat diskuterades det ofta, att Jobs bok var svår att förstå. För att besvara problemformuleringen ställer jag följande frågor:

1. Behövs det en helt ny teori om mimetiskt våld, för att kunna beskriva Jobs gåtfulla historia i Gamla Testamentet?
2. Hur utvisar en metod om förföljelsens fyra stereotyper vid kollektivt våld, att både Job och Rut i Gamla Testamentet skulle kunna betraktas som syndabockar med hänsyn till René Girards idéer om mimetiska begär, rivalitet och offermekanismer?
3. Är den rättfärdige Job Guds syndabock utifrån René Girards teori om mimetiskt våld, då utstötning av offer är ett sätt att stabilisera samhället?

Hypotes

Min hypotes är att det har saknats teorier för att argumentera för att Job är Guds syndabock. Jag hävdar därför att Girards teorier tillhandahåller sådana teorier och metoder som saknats.

1.3 Metod – Förföljelsens stereotyper

Förföljelsens stereotyper handlar om förlusten av hierarkier och skillnader mellan människor, vilket försvagar samhällsfunktionerna och gör att lynchmobbar uppkommer, förklarar René Girard. Detta kan ske utifrån naturkatastrofer, olyckor, sjukdomar, epidemier, religiösa konflikter med mera. Orsakerna kan vara många. Men kriserna utlöser betydande kollektiva förföljelser av de utsatta.³ Man har då att göra med en förlust av ”skillnader”, som beskriver samhällsordningen. Kriser är framför allt av samhällskaraktär. Men man vill ofta ge dem moraliska tolkningar. Skulden läggs på andra individer, som uppfattas som speciellt farliga. De anklagas för brott av en särskild typ.

I bibliska samhällen är det de svaga och försvarslösa, som det är mest otänkbart att kränka. Men enhetligheten är inte svår att upptäcka. Massans urgamla våldstörst visar sig när en förlust av det sociala regelverket hotar olikheterna, som kännetecknar samhället. Men det är inte olikheterna som plågar ”förföljarna” utan dess obeskrivbara motsats.⁴ Någon är olik på ett felaktigt sätt.

Jobs lidanden i Prologen och Dialogen ska analyseras genom det mimetiska våldet och fyra stereotyper för förföljelse från folksamlingar. Girard uppger att om stereotyperna finns närvarande i ett dokument, indikerar detta att förföljelserna är verkliga. Deras existens är en övertygelse om att (1) våldshandlingarna är verkliga; (2) det existerar en riktig kris; (3) offren väljs inte ut för de brott de anklagas för, utan för de tecknen de har, som tyder på att de gjort sig skyldiga till krisen; (4) ansvaret för krisen läggs över på offren, som ska förstöras eller i alla fall förvisas från samhället, som de "förorenar". Offren utses således inte för de brott de har begått, utan för att de är olika på ett felaktigt sätt och bär karaktärsdrag av offer. De offras genom döden eller åtminstone genom att fördrivas ut ur samhället.⁵ Alla fyra stereotyperna behöver dock inte finnas med. Ibland kan det räcka med tre eller två. Men krisen måste upphöra, så att lugnet infinner sig igen. När våldet förvärras tenderar rivalerna att glömma vad som orsakade rivaliteten för att i stället koncentrera sig på varandras person, inflikar Girard.⁶

³ Girard, 2007, sid 55- 64

⁴ Girard, 2007, sid 64

⁵ Girard, 1989, sid. 24

⁶ Girard, 2007, sid. 160

Girard har på djupet studerat Bibeln och bredden i hans tänkande är utomordentligt stort. Han är en kristen tänkare av vår tid, som i grunden förändrar hur människan ser på världen. Kristendomen inbjuder till att ta parti för det oskyldiga offret och förkasta den primitiva offerkulturen. För att kunna förstå orsakerna bakom det som ska bevisas om kollektiva förföljelser, måste man räkna upp och beskriva, i viss ordning, fyra olika stereotyper. Människor är inte vana vid att systematiskt undersöka orsakerna bakom våldet på detta vis och är därmed inte medvetna om dess omfattning.

Kriser är framför allt av samhällskaraktär, men ges ofta en moralisk förklaring. Massans urgamla våldstörst visar sig när en förlust av det sociala regelverket hotar skillnaderna, som definierar samhällsordningen. Minoriteter, dåligt integrerade eller annorlunda grupper, utsätts för vissa former av diskriminering och förföljelser. Skulden läggs på andra individer, som uppfattas som speciellt farliga. De har offermarkörer och anklagas för brott av en särskild typ. Syndabocken är bara effektiv, när mänskliga relationer brutits ner genom kriser. Det är bristen på olikheter som smärta "förföljarna".⁷ Våldet måste upphöra så att det bedrägliga lugnet infinner sig.

⁷ Girard, 2007, sid 55-64

1.4 Teori

René Girard är känd som begärets och våldets tänkare, men är förvånansvärt anonym i Sverige. Mimesis eller mimetiska begär är grunden för att kunna förstå Girards tankar. Girard menar att rivaliserande konflikter leder till syndabocksmekanismer. Han riktar sig mot aspekter, som varit mest utmanande och osedda i vårt kulturella arv och utförde sin gärning i amerikansk ”exil” med början 1947. Girard har erfarit utanförskap in på bara huden och är sällsynt väl skickad att gestalta den sociala utstötningen. Hans tänkande lyfter upp dolda mekanismer, som formar och bryter ner kulturer och samhällen, som det finns ytterst kläna resurser att bemöta.

Mimesis är ett grekiskt begrepp, som kan översättas med imitation

Den enklaste tanken är att imitation är grunden för människans beteenden. Vi blir jämlika och har något, som den andre också har. Egenvärdet hotas, när vi gör anspråk på varandras egenart. Genom att imitera min rivals önskningar och begär, ger jag intrycket av att han/hon har goda skäl till att önska sig, det han önskar sig eller äga vad han äger.⁸ Lärandet anser Girard således vara baserat på imitation och processen kallar han för mimesis.⁹ Mimesis kan översättas med imitation och även ses som en avbild. Girard har som litteraturkritiker slagits av likheterna mellan olika romaner, som han läst. Genom att läsa de stora mästarnas verk insåg Girard, att människor inte bekämpar skillnader, utan de vill ha samma saker för att väcka avund. Begreppet kallar Girard för ”mimetiska begär”.¹⁰

Mimetisk rivalitet

Människan är född med en fri vilja, men med frihet kommer också risker och osäkerhet. Hon vet inte i förväg vad hon ska välja, utan studerar andra för att få ledtrådar. Svartsjuka och rivalitet blir oundvikliga källor till social spänning mellan människor. Vi vill inte bara göra vad andra gör, utan vi vill också ha vad andra människor har. Detta är källan till konflikter i grupper. Girard kallar det för mimetisk rivalitet.¹¹ Någon har något, som den andre också har. Egenvärdet hotas, när vi gör anspråk på varandras egenart. Den mimetiska rivaliteten utplånas genom att ett offer ses som skyldigt. Offret måste vara roten till allt ont, eftersom lugnet

⁸ Girard, 2001, sid 10

⁹ Heim, sid 238

¹⁰ Girard, 2001, sid 13-15

¹¹ Girard, 1987, sid 53

återställs, när det är borta eller har dött, påtalar Girard.¹² Samhället är genomsyrat av rivalitet. Om det inte fanns några syndabocker skulle dess invånare leva i konstant krig mot varandra.

Mimesis och religionen

Girard tolkar Bibeln, som en gradvis uppenbarelse av orättvisan i mänskligt våld. Alla kan dela förföljelsen av en syndabock. Kulmen, Jesu korsfästelse, avslöjar sanningen om alla offer. Korsfästelsen har slutligen gjort det möjligt att avslöja syndabocksmekanismerna.¹³ Det finns inget i evangeliet som tyder på att Gud får folkmassan att samlas mot Jesus. Den våldsamma smittan är tillräcklig.

Offret för en mobb är oskyldigt och kollektivt våld är orättvist.¹⁴ Ett sårbart offer som syns, kan lätt bli förvisat och utbytt - någon som liknar Job. Girard har även studerat myter och antropologi i världen.¹⁵ Myter berättar mestadels om kollektivt våld.¹⁶ Girards "mimetiska teori" om efterliknande beteenden, kan förklara den mänskliga historien med rituella offer i arkaiska religioner. Syndabocken behövs på grund av hot, konflikter och upptrappning av våld i en grupp.¹⁷ En syndabock blir en katalysator, som främjar och räddar situationen.

Den mimetiska teorin

Girard har anmärkningsvärda insikter om det mänskliga beteendet och kulturen.¹⁸ Det pågår forskning om tillämpningen av den mimetiska teorin. Världen kan troligtvis komma att ses i ett nytt ljus, om nästa generation kan fortsätta och bredda kunskapen inom kritiska områden för det mänskliga beteendet. Mimetiska begär skulle kunna vara särskilt intressant för studenter inom filosofi, religion och teologi. Den mimetiska teorin om våld är Girards egen skapelse. Offret har den absoluta makten.¹⁹ Girard vill bidra till en kristen teori om mänskliga relationer.²⁰ Våld är slaveri, enligt Girard. Genom att avstå från vedergällningar kommer man bort från våldet.²¹

¹² Girard, 2007, sid 161

¹³ Girard, 2001, sid 188

¹⁴ Girard, 1987, sid 163

¹⁵ Heim, sid 47-49

¹⁶ Heim, sid 55-56

¹⁷ Heim, sid 307

¹⁸ Girard, 2001, sid 15

¹⁹ Girard, 2001, sid 159

²⁰ Girard, 2007, sid 16

²¹ Girard, 2007, sid 229

1.5 Material

Författaren René Girard avslöjar det kollektiva våldet och samhällsfunktionernas sammanbrott i *The Scapegoat. Syndabocken – en antologi* innehåller material om det kristna evangeliet och det våld som samhällets kultur täcker över, men som bibeln avslöjar. I *I See Satan Fall Like Lightning* förklaras termen ”mimesis”, som en imitation av andra människors önsknings och begär, liksom varför inte alla människor kan upptäcka syndabockar. *Things Hidden Since the Foundation of the World* berättar om att i arkaiska samhällen löstes kriser i stor utsträckning genom syndabocksmekanismer, när samhällen gjorde sig av med oförfärliga offer. Av boken *Job – The Victim of his people* framgår att man inte vill se Job som ett offer, utan någon som själv är skyldig till sitt lidande.

I boken *Saved from sacrificed, a teologi of the cross*, hävdar författaren Mark Heim att Jesu kors måste förstås mot den mänskliga historien om våld mot syndabockar. Jag använder mig av Jobs bok i Bibel 2000 och citerar många verser därifrån, men även från Nya Testamentet.

Begreppet mimesis har lancerats och använts av andra filosofer än Girard. Paul Ricoeur använder mimesisbegrepp i *Time and Narrative*, Vols 1-3. Filosofen Luce Irigaray har i *This Sex Which is not One* utvecklat mimesisteknik utifrån Ricoeurs arbeten. Hon beskriver kvinnor, som osynliggjorda syndabockar. Religionsfilosofen Pamela Sue Anderson använder tekniken för att omfigurera bibliska historier och ser änkan Rut i Gamla Testamentet som en outsider, en syndabock, i *A Feminist Philosophy of Religion*. I kapitel fem undersöks Ruts historia, utifrån förföljelsens stereotyper om våld, enligt René Girard.

1.6 Avgränsningar

Syndabocksfenomenet är vanligt förekommande både i litteraturen och Bibeln. Men uppsatsen måste naturligtvis avgränsas. Jag undersöker om Job är Guds syndabock och om änkan Rut, i Ruts Bok i Gamla Testamentet, är en osynlig syndabock.

Som socionom/sociolog har jag vetenskapsteoretiskt studerat syndabocksmekanismer, vilket kan påverka uppsatsens utformning och avgränsningar.

1.7 Forskningsöversikt

Jobsboken är placerad före Psaltaren i vår Bibel, men efter Psaltaren i den hebreiska Bibeln. Detta kan ha betydelse för att kunna förstå Jobs bok. Den som först läser om lidanden och vedermödor bland de anonyma offren i psaltaren, kan sedan lättare känna igen det hånfulla föraktet och bespottandet av Job. I kapitel två kommer jag att mera utförligt, presentera Jobsberättelsen.

I *Rivaler och Syndabockar* (1989) går författaren och sociologen Johan Asplund (1937-18) till angrepp mot René Girards mimetiska teori, som han anser vara för generell och allmängilltig. Asplund (min lärare i sociologi) har i en senare utgåva uppgivit, att han inte skrivit boken utifrån ett kristet perspektiv, utan som sociolog.²² I Not på sidan 39 skriver Asplund följande: ” Den religiöse tänkaren Girard förbigås emellertid i min framställning”. Girard stoppades vid gränsen, innan en bredare reception hade kommit till stånd, enligt författaren Anders Olsson i Svenska Akademien.²³ Asplund kritiserar inte elementära mänskliga beteenden, utan att Girard gör anspråk på att hans teori om mimetism, rivaler och syndabockar kan förklaras att gälla för alla samhällen. Asplund anser att Girard är för grandios med sin mimetiska teori. Girard hävdar att människans utpekande av syndabockar är medfött. Vanligtvis ses våldet istället som inlärt. Girard anser att det är våldet som är grunden till allt, på grund av frånvaron av välsignelse. Det finns mycket våld i den bibliska litteraturen med uppenbara problemtexter, uppger Mark Heim. Mer än sexhundra passager i Bibeln berättar om nationer eller individer som attackerar och dödar vandra. Ungefär tusen gånger finns teman i Gamla Testamentet om Guds flammande vrede, straff genom död, förstörelse, förtärande eld, hämnd och hotande utplåning.²⁴ Uppgifterna är uppseendeväckande, men är hämtade från teologen och prästen Raymund Schwagers bok, *Must There Be Scapegoats? Violence and Redemption in the Bible*. Schwager, född i Schweiz, var en oavbruten vän till Girard. Schwager dog 2004.

1.8 Disposition

I inledande kapitlet presenteras syfte och problemformulering om våld och syndabockar, följt av tidigare forskning om Jobs bok och teodicéproblemet. Därefter görs en undersökning om förföljelsens stereotyper vid kollektivt våld mot Job och Rut. Jag undersöker slutligen om uppsatsens frågeställningar blir besvarande genom dess slutsatser.

²² Asplund, sid 39

²³ Girard, 2007, sid 16

²⁴ Heim, sid 68

Kapitel: 2 Jobs bok och Teodicéproblemet - Ondskans problem

I korthet presenteras tidigare forskning om Job utifrån uppgiven litteratur. Försvarsadvokaten Robert Sutherland, Kanada, har skrivit boken, *Putting God on Trial: The Biblical Book of Job*. Han ser Jobsboken som ett rättegångsdrama. Enligt Anklagaren har Gud fel i sin bedömning om Jobs godhet. Det måste finnas tidigare synder i Jobs liv, som Gud har missat. Job kan verka god men hans motiv är själviska. Anklagaren gör anspråk på att han kan visa Gud den gömda synden hos Job.²⁵ Jobs bok tillhör den sk vishetslitteraturen i Bibeln liksom Ordspråksboken och Predikaren och berör det allmänt religiösa och mänskliga i livet. Berättelsen om Job ställer frågan om varför oskyldiga människor måste lida i denna värld. Lidandet och tålamodet från oskyldiga och förtryckta kan bedömas beundransvärt av konventionella läsare, som dock kan se en naiv teodicé i Jobsberättelsen, säger Girard. Men Job är också en modern rebell. En demonstrant mot den starka ateismen i vår samtida värld, där religionen av många uppfattas som dårskap.

2.1 Den ifrågasättande Anklagaren i den himmelska rådsförsamling

Satan är den som sliter isär. Det hebreiska ordet för Anklagaren, ”Satan”, betyder ”motståndare” eller ”hinder”. Satan är inte ett egennamn utan ett ämbete, därav översättningen ”Anklagaren”, skriver Karl Johan Illman i boken *Utmaningen – en kommentar till Jobs bok*.²⁶ Han är helt enkelt Jobs motståndare. Gud och Anklagaren har olika uppfattningar om Job. Om hans rättrådighet är osjälvisk eller inte. Anklagaren är tillsammans med Gudasönerna i den himmelska rådsförsamlingen, när han får rollen att opponera mot Gud, skriver Fredrik Lindström i *Det sårbara livet*. Anklagaren har vandrat kors och tvärs över jorden. Herren frågar Anklagaren om han lagt märke till hans tjänare Job? Anklagaren menar att det inte är utan orsak, som Job är gudfruktig. Gud har ju själv på alla sätt skyddat honom och hans familj och allt som tillhör honom. Anklagaren säger till Herren, att om han sträcker ut sin hand och rör det som tillhör Job, kommer Job att förbanna Gud rakt i ansiktet. Gud antar Anklagarens satsning och den stackars Job placerades på spelplanen.²⁷ Till Anklagaren säger Gud: ”Gör vad du vill med det som tillhör honom, bara du inte rör honom själv” (1:12). Därefter går Anklagaren bort från Guds ansikte. Anklagaren har således en mycket omtvistad relation med Gud.

²⁵ Sutherland, sid 12

²⁶ Illman, sid 22

²⁷ Stackhaus, sid 93

John Thiel skriver i *God, Evil and innocent suffering* att Gud måste röra ”hans ben och hans kött”.²⁸ Men Jobs liv skulle räddas, för Gud är alltid i strid med döden. Guds närvaro i universum vittnar till skuld för dem som begår ondska, men erbjuder solidaritet med offren, förklarar Thiel.²⁹ Gud flyttar på sig och Satan får pröva sin teori, noterar Daniel Simundson i *The message of Job*.³⁰ Bara Satan kunde sätta i rörelse sin egen undergång utan att misstänka något fel, säger Girard.³¹

2.2 Den rättrådige Job sätts på prov av Satan

Job och hans vänner får ingen förklaring till det drama som ska utspela sig, vadet mellan Satan och Gud om Jobs rättrådighet. Satan kan inte skada Gud, men kan påverka hur människan uppfattar Gud. Han försöker få Job att attackera Gud. Satan är våldsamt besmittad och blind för Guds kärlek till människorna, förklarar Heim. Sanningen finns inte i honom. Lögn är egentligen främmande för människan, som är skapad till Guds avbild. Satan är den som ”förför hela världen”, enligt Uppenbarelseboken 12:9.

2.3 Vedergällningar

Vedergällningar avhandlar hämnd och straff och är en grundläggande tanke inom många straffrättssystem. Varken Jobs vänner eller de som förlöjligar honom förstår honom, eftersom de anser att det är rätt att han straffas, då han själv är ansvarig för sin olycka. De som deltar i lynchningen av Job, begriper inte att han kan spela rollen av en syndabock.³² Ju mer barbariska de är, desto mindre tycks de förstå vad de gör. Vedergällningsläran tolkas baklänges av ”vännerna” påtalar Tryggve Mettinger, som forskat om vad bibeltexterna i Jobsboken säger om Gud.³³ Synden står i direkt proportion till olyckorna.

Jag kommer i kapitel 3 att undersöka symbolen för syndabockar i Gamla Testamentet och vad ordet synd egentligen betyder.

²⁸ Thiel, sid 22

²⁹ Thiel, sid 131

³⁰ Simundson, sid 36

³¹ Girard,2001, sid 151

³² Girard,1987, sid 27-28

³³ Mettinger, sid 173

Kapitel: 3 Ondskan och syndabockar

3.1 Syndabocken är symbolen för utplånandet av människors synder

På den stora försoningsdagen skulle Aron, Moses äldre bror, föra fram en levande bock. Han skulle han lägga båda händerna på den levande bockens huvud och bekänna israeliternas alla skulder och brott. Deras synder, skulle läggas på bockens huvud. Bocken skulle bära alla deras synder med sig ut i ödemarken och släppas lös ute i öknen (3 Mos 16:20-22).

Genom en ritual fördes således folkets synder symboliskt över till ett djur, som antingen dödades eller drevs bort på grund av synderna. Den får ensam bära skulden för något, som flera är skyldiga till. Men om ett offer identifieras som en syndabock försvinner det förrädiska lugnet och fenomenet framstår som orättvist. En blind massa har kastat sig över sitt byte, som inte kunnat försvara sig från alla angrepp. Girard säger att de sanna "syndabockarna" är de som människor är oförmögna att urskiljas som sådana, de som de bergfast tror är skyldiga till krisen.³⁴ En framgångsrik syndabock känns inte igen, som en sådan.

3.2 Den Ondes våld och synden

Grundbetydelsen av ordet "synd", *chata*, kommer från hebreiskan och betyder 'att missa målet'. Synd är människans vägran att ta emot Guds kärlek. När världen upplevs som ett hot uppkommer många felaktiga reaktioner, som leder till konkreta synder. Men genom synderna inser människan hur stort behovet är av räddning. Människans identitet är syndare, då syndafallet är ett kollektivt misslyckande. Upproret mot Gud fick således konsekvenser och vi lever i en trasig skapelse. "Allt skapat är lagt under tomhetens välde" skriver aposteln Paulus (Rom 8:20). Det finns en vetskap om alltings förgänglighet. Jobs bok uttrycker den dunkla sidan av vandringen till Gud. Men människan skapades god.

Girard har på djupet studerat bibelreferenser om syndabockar, som renar samhället från ondska. Han anser att syndabockar behövs på grund av hot, konflikter och upptrappning av våld i en grupp.³⁵ En syndabock blir då en katalysator, som räddar situationen. Människan tycks ha ett evigt behov av att lösa konflikter genom utfrysning, diskriminering och kränkningar av andra människor. Jag kommer nu att undersöka den kollektiva förföljelsen av Job utifrån Girards omnämnda metod om våld. Även änkan Ruts situation ska studeras mer ingående.

³⁴ Girard, 2007, sid 179

³⁵ Heim, sid 307

Kapitel: 4 Undersökning av fyra stereotyper vid kollektiva förföljelser och våld mot Job enligt René Girards metod.

Stereotyp nr 1. Förluster av skillnader skapar kriser och våld

1.1 Job var den mäktigaste mannen i Östlandet

Det är ”skillnaden” mellan människor som definierar samhällsordningen. Kriser är ofta av den omfattning och styrka, att den rådande ordningen slås ut. Skillnader mellan människor tenderar att försvinna. Familjer upplöses. Samhällsfunktionerna slutar att fungera. Det är svårt att upprätthålla den sociala strukturen.³⁶ Miljön i Jobsboken gör att händelser som beskrivs i prologen och epilogen, kan gå att koppla till patriarktiden, från 1900 – 1700-talet f Kr. Men berättelsen har förmodligen författats långt senare, kanske mellan åren 500 – 300 f Kr efter judarnas lidanden i den babyloniska fångenskapen. Judarnas religiösa tankar gick i efterexilens tid i nya och djupare banor med frågor om det finns en Gud, som vårdar sig om dem som söker honom. Lagens snävt begränsade horisont ifrågasatte lidandets problem och fördjupade tankarna om en gemenskap med Gud bortom döden.

Jobsberättelsen inleds med att det fanns en man i landet Us, med namnet Job. Job var en from och rättsinnig man, som fruktade Gud och flydde det onda. ”Han var den mäktigaste mannen i hela Östlandet” (1:1–3). Us låg intill Midian, där profeten Moses bodde i 40 år, och var troligen beläget i Edom. Av prologen framgår att under gästbudsdagar när de åt och drack vin, störtade den äldste sonens hus över syskonen, som alla dog. Ett starkt oväder drog in från öknen, eld föll från himmelen och boskapen dödade med svärdsegg. Folket högs ner av sabeerna och kaldéerna och brändes ihjäl av eld. Job gick då ner på knä och sade: ”Naken kom jag ur min moders liv, naken vänder jag åter. Herren gav och herren tog, lovat vare Herrens namn” (1:20-21). En människa kan inte ta med sig några ägodelar, när hon dör, säger Job. Allt våld har en mimetisk karaktär, förklarar Girard. Någon kom dock ensam undan, för att kunna berätta vad som hänt.

1.2 Mobben representeras av Jobs ”vänner”

Mobbens rörelse är mimetisk. Mobb är ett latinskt ord, som har att göra med mobilitet. Det finns en ömsesidig spontan imitation av varandras beteenden.³⁷ Enligt Girard är kollektiva förföljelser våldshandlingar, som är direkt förbundna med en mobb.³⁸ Massan är alltid

³⁶ Girard, 2007, sid 55-64

³⁷ Girard, 2007, sid 15

³⁸ Girard, 1989, sid 12

förföljelsebenägen, enligt Girard. Enligt honom skulle man kunna säga att alla ytterligheter drar till sig massans fördömande. Det är inte bara väldiga förmögenheter eller fattigdom, lycka eller misslyckanden, utan också människors svagheter och styrkor som förargar och leder till förföljelser.³⁹

När vännerna fick höra om alla olyckor som drabbat Job, kom de överens om att gå och trösta Job och visa sin medkänsla med honom. De grät och rev sönder sina mantlar och kastade upp jord över sina huvuden, när de fick se honom. De satt på marken i sju dagar och nätter och ingen talade ett ord till honom (2:12-13). Till slut kunde de inte hålla tillbaka sina ord. Job menar att vännerna ljuger, när de talar med honom och han vill att de ska tåga. Jobs ”vänner” tycks vara en del av samhällets myndigheter och kan ha tillhört eliten. Bildad skall ha härstammat från Sua, en stam som enligt 1 Mosebok 25:2 härstammade från Abrahams hustru Ketura. Slutligen är Job glömd av livmodern, som formade honom (24:20). Hans namn kommer inte längre att kommas ihåg. Job förorenar platser genom sin närvaro. Människor sprider svavel över platsen, där han bott (18:15). Elifas, Bildad och Sofar enas mot sin gemensamme fiende och Jobs lidande, ses som en bestraffning från en rättvis Gud. Enligt Norman Habel bedöms Job, av fjärde ”vännen” Elihu, som en skrävlare i *The Book of Job: a commentary*.⁴⁰

1.3 Job är först folkets idol, innan han blir deras offer

Job var tidigare folkets idol. ”Stormän höll inne sina ord och satte handen för munnen, hövdingar tystnade med tungan häftande vid gommen. Den som hörde mig tala prisade mig, den som såg mig gav mig sitt bifall. Jag valde väg åt dem som deras hövding, jag var som en kung i spetsen för sin här, dit jag ledde dem gick de”, säger Job (29:9-11, 25). Men Job har hamnat helt ute i marginalen. Den olycklige Job blir förföljd och ”stenad” av invånarna i sin by, förklarar Girard.⁴¹ Job klagar i Dialogerna på de personer som omger honom, falska ”vänner”, anhöriga och hela byn. Tidigare smickrade folket honom. Job blir nu ställd inför en ofelbar, enhällig koalition. Enhällighet är det väsentligaste strukturella draget i fenomenet syndabockar, betonar Girard.

³⁹ Girard, 2007, sid 61

⁴⁰ Habel, sid 472

⁴¹ Girard, 1989, sid 170

1.4 Sammanfattning

Förföljelsens stereotyper åtskiljs inte i de flesta språken. Ord som *crisis*, *crime*, *criteria*, *critique* har sin rot i det grekiska verbet *krino*. Ordet betyder inte bara att döma, urskilja eller differentiera utan också att anklaga och fördöma offret.⁴² Analysen visar i stora drag att kollektiva förföljelser avser våldshandlingar som försiggår under perioder av kriser, när folksamlingar utövar ett avgörande inflytande på försvagade samhällen. Det finns ett samband mellan kollektiva förföljelser och kulturen som helhet. Jag har undersökt den första stereotypen om massans våld mot den som den är besatt av, gäller för Job. Samhällen är uppbyggda efter en social ordning och inte genom att ointetgöra människors relationer och roller. Våldshandlingarna i Jobs berättelsen är verkliga. Den första stereotypen, om förluster av ”skillnader” som definierar samhällsordningen, är därmed uppfylld.

Stereotyp nr 2. Brott eliminerar åtskillnader

2:1 Kollektiva förföljelser, samhället och kulturen

Job återkommer konsekvent till samhällets roll, om vad som händer honom. Men förutsägelsen om att han skulle vara en syndabock existerar inte för varken Jobs ”vänner” eller för läsaren. Man tycker synd om Job, för att han inte förstås. Man kan till och med vara mer hycklande än Jobs ”vänner” och inte våga urskilja sig från andra. Jobs ord blir då som ett slag i luften. Det finns uppenbara likheter även mellan Jobs klagan och exempelvis de tragiska verserna i Psaltaren. ”Surrogatoffren” i Psaltaren är också omringade av otaliga fiender och beskriver alla grymheter, de är satta att uthärda. De blir också mystiskt ignorerade. Det är ingen tvekan om, att uteslutning av syndabockar är en fortsättning på det fysiska våldet från antiken. Men vi ser inte alltid våra offer som offer.⁴³ Den som själv deltar i offrandet tycks inte kunna identifiera offren, säger Girard.⁴⁴ När en syndabock försvinner söker man genast efter nya offer för att släcka den urgamla våldstörsten. Människan tycks ha en avgörande benägenhet att stöta bort oliktankande. Men det kristna evangeliet kan uppenbara det våld som den offentliga kulturen döljer, förklarar Girard.⁴⁵ Han hänvisar till författare som Shakespeare, Dostojevskij och Proust. Girard menar att samhället vilar på mekanismen att tämja det mänskliga våldet, genom offrandet av syndabockar.

⁴² Girard, 1989, sid 22

⁴³ Heim, sid. 64

⁴⁴ Girard, 2001, sid 183

⁴⁵ Girard, 2007, sid 13

2:2 Allas krig mot alla, förvandlas till allas krig mot en

När en syndabock utpekas, ska personen tvingas bevisa sin oskuld inför dem, som trakasserar och kränker honom/henne. En människa som varit utsatt för förföljelse är mer benägen att delta i grupper förföljelser mot nya offer, påpekar Girard.⁴⁶ Offret är en avvikare på något sätt. Det är en skillnad på ”vi” och ”dem”, när grupper formerar sig. Den som avviker från majoriteten drar på sig förföljelser. Om det än tar tid.⁴⁷ Det mest fruktansvärda är att bli den sista av de sista. Även traditionella syndabockar behandlar Job som en paria. Han är föraktad och övergiven av en sorts minoritetsgrupp, ett subproletariat, som levde i absolut misär. Det finns en mimetisk smitta som styr över händelser av utsatthet och offrande, påtalar Girard.⁴⁸ Job har blivit till allmänt åtlöje. Han som tidigare fick svar, så snart han ropade till Gud (12:4). Det är ingen tvekan om att Job beskriver fenomenet syndabock. Hela världen har vänt sig mot Job och till och med hans kläder värjer sig mot honom (9:31).

Den mimetiska rivaliteten skapar våldsspiraler och i samhället går det runt människor som är ute efter att attackera varandra. När människor blir rivaler begär de samma saker och försöker ta dem ifrån varandra. Folkmassan vänder då våldet mot någon som är påfallande olik dem och som avviker av olika skäl. Den oroliga folkmassan finner en gemenskap och identifiera sig med varandra. En rival förskjuts och blir en syndabock. Allas krig mot alla förvandlas till allas krig mot en.⁴⁹ ”Vännerna” formulerar istället lagen om sådd och skörd, byggd på generationers erfarenheter. Vishetsläran är ett arv från fäderna, skriver Tryggve Mettinger.⁵⁰ Job straffas för hemliga synder. Gud upphäver inte lagen om orsak och verkan enligt ”vännerna”. Fromhet medför framgång, medan synd medför straff enligt vedergällningsteorin, förklarar Karl-Johan Illman i *Utmaningen – en kommentar om Jobs bok*.⁵¹

2:3 Är Job ansvarig för brott?

Job lägger brott till brott och hopar synder ibland oss, säger Elihu. De som plöjer ondska och sår ofärd, de får skörda det, påpekar Elifas. Han anser att om än Jobs skuld är dold så förräder

⁴⁶ Girard, 2001, sid 21

⁴⁷ Girard, 1989, sid 19

⁴⁸ Girard, 2001, sid 155

⁴⁹ Girard, 2001, sid 36

⁵⁰ Mettinger, sid 173

⁵¹ Illman, sid 12

i alla fall hans tal honom, vilket författaren Norman Habel också poängterar.⁵² Gud mäter ut straff och belöning åt människan likt en synisk kalkylator, enligt vännerna.

2:4 Sammanfattning

Det existerar en uttalad kris i Jobsberättelsen. Den andra stereotypen handlar om att föra över åtskillnadens kris på offren och därför anklagas Job för att ha begått brott. Kriser måste ”avdifferentieras” genom ”avdifferentierade” brott. Det är inte brotten i sig som är anledning till förföljelser, utan offrens egna kännetecken. Job anklagas av ”vännerna” för att samla ”brott på brott”, genom att ha syndat mot Gud. Det finns ett starkt samband mellan de två första stereotyperna för förföljelse från folkhopar av Job.

Stereotyp nr 3. Offermarkörer

3:1 Tröttnar ni aldrig på att slita mig i stycken?

Job är utsatt för kollektivt hat: ”Skona mig, skona mig, ni som är mina vänner, ty Guds hand har slagit mig. Varför förföljer ni mig, ni liksom Gud? Tröttnar ni aldrig på att slita mig i stycken?” (19:21 – 22). Job önskar att han var död, men lägger ändå inte sitt öde i egna händer, förtydligar författaren John Hartley i *The Book of JOB*.⁵³ Det är dessutom vanligt med mentala förändringar vid förlängt lidande.⁵⁴

Författaren Michael L Peterson skriver om människans attityd till sin egen existens i *God and Evil*. I boken citerar han William Hasker, som ställer frågan: Är jag glad att jag lever? Är mitt liv någonting som jag bejakar eller önskar jag, likt Job, att jag aldrig blivit född?⁵⁵ Job är jagad av ”dödens förstfödde”, som fräter bort hans lemmar (18:13).

Men Sofar undrar om en pratmakare ska få sista ordet? Jobs svammel förstummar alla och ingen sätter honom på plats. Sofar beskriver Jobs fysiska och mentala hälsa om hur Job gömmer den söta smaken under tunga. Den söta smaken i munsbiten är ondskan, skriver Harley.⁵⁶ Dären pressar ut varje liten smak, men Gud kommer ge kraftfulla kräkmedel.⁵⁷ I *The new American commentary, An Exegetical Theological Exposition of Holy Scripture, Job*,

⁵² Habel, sid. 62

⁵³ Hartley, sid 101

⁵⁴ Hartley, sid 82

⁵⁵ Peterson, sid 115

⁵⁶ Hartley, sid 305

⁵⁷ Hartley, sid 306

skriver Robert Alden att de ondas mat kommer att förvandlas till ormgift.⁵⁸ Job bedöms av ”vännerna” som en ond man.

3:2 Offermarkörer

Det är offrens speciella kännetecken, som predestinerar dem till förföljelse.⁵⁹ De som utses som ansvariga för ”brotten”, bär märken för vad som utgör ett offer. De är annorlunda på ett felaktigt sätt, som visas genom frånvaron av skillnader. I kapitel 17 beskriver Job sig som en offentlig trofé. De som gjort honom till en syndabock bör straffas, men Job vägrar ändå att ta det hela på fullt allvar. Hans ”vänner” är fräna angripare och smädare. Det finns en djärvhet, när han presenterar sina vänner: ”Ni ljuger och skönmålar, kvacksalvare är vad ni är. Å, om ni ville tiga!” (13:4 -5). Job kallar sina vänner för bedragare. De är ”usla tröstare” (16:2). Han klagat över tillvarons plåga: ”Gud har gjort mig till en visa för hela världen, jag har blivit en som man spottar i ansiktet” (17:6). Job är expert på kollektivt våld redan före psykoanalysens tid. Man kan således undra över vad våldet har för plats i Bibeln. Heim menar att det visar oss naturen på det mimetiska begäret, som hotar att förstöra den mänskliga samvaron.⁶⁰ Job har svårt att finna svar som fungerar bättre än det han lärt sig genom traditionen, skriver Daniel Simundson i *The Message of Job, A theological commentary*.⁶¹ Bildad talar även om att den gudlöses ljus slocknar och det blir mörkt i hans boning. Det hela tyder på en metafor för döden, uppger James Crenshaw i *Old Testament Wisdom: An Introduction*.⁶² Syndarens egna planer sätter krokben för honom. Fällan slår igen om vristen och han sitter fast i saxen. Det måste finnas en synd någonstans och vännernas uppgift är att hjälpa Job att finna den. Den kan vara svår att finna hos människor som Job. Då är det enklare med storsyndare. Hans synder kan vara mycket mer dolda, förklarar Daniel Simundson.⁶³ Job säger att Bildad jagar honom likt ett lejon (10:16). I gamla myter är det förövarna och inte offren som har rätt, förklarar Girard.⁶⁴

3:3 Jobs tro prövas

Det var den onda makten som åstadkom Jobs olyckor. Men Gud hade först gett sin tillåtelse. Gud håller därmed allt i sin hand, när Jobs tro prövas. Efter Gudstalen vet Job att Gud förmår

⁵⁸ Alden, sid 215

⁵⁹ Girard,2007, sid 62

⁶⁰ Heim, sid. 103

⁶¹ Simundson, sid 18–19.

⁶² Crenshaw, sid 124

⁶³ Simundson, sid 19

⁶⁴ Girard,1989, sid 117

allt. ”Jag vet att du förmår allt, inget du föresatt dig är omöjligt för dig” (42:17). Job ångrar sig i stoft och aska, då han talat om det han inte förstod. Missnöjet riktades istället mot Jobs vänner, som inte talat rätt om Gud. Gud såg till personen Job och hans oförstånd. Vännernas dårskap förtjänade ett annat handlande, men Jobs böner räddade dem när de frambar sina offer. Job skulle först be för sina ”vänner”, för att själv bli upprättad (42:7). Gud står alltid på den svages sida, mot det som är ondskefullt. Job ges gudomliga drag och återupprättas som en syndabock, då han talat sanning om Gud, vilket inte hans vänner gjort. Job, som kallat Gud sin förföljare och fördömt Guds orättvisa och likgiltighet, har talat rätt. Det finns knappast ett mer förvånande besked i hela Bibeln, enligt Heim.⁶⁵ Job blir upprättad på ett sätt som övergår allt, vad han är värd. När den fromme Job i slutet av berättelsen sitter i ”stoft och aska” på sophögen, ändrar han således inställning till Gud. När Gud talar till Job, förstår han sådant han tidigare inte begripit. Job blir tyst, när han får se Gud.

För att begripa varför Job talar som han gör, måste man förstå att han är ett offer för sitt folks synder. Teologen Karl Barth har skrivit följande ord om Job ”om jag ofta hänvisar till Job är det inte så mycket för att få stöd för min framställning, utan snarare för att ange källan för mina tankar”. Barths doktrin är att Gud alltid villkorslöst och passionerat tar parti mot de upphöjda, på uppdrag av de ringa.⁶⁶ Men ondskan visar på människors begränsningar och behov av förlåtelse och upprättelse, skriver John Stackhaus i *Can God Be Trusted, Faith and the Challenge of Evil*.⁶⁷

Job är även omtalad i Nya Testamentet. Aposteln Jakob uppmanar de kristna att ta Job till föredöme i att tåligt uthärda sitt lidande: ”Ja, vi prisar dem saliga som håller ut. Ni har hört om Jobs uthållighet, och ni har sett hur Herren lät det sluta, ty Herren är rik på medlidande och barmhärtighet” (Jak 5:11). Brevet anses vara en av de mest socialt medvetna skrifterna i Nya Testamentet. Brevet innehåller den starkaste kritiken i Nya Testamentet av ”de rika”. Tron i sig själv är död, utan gärningar (2:17). Jakob, Jesus bror, blev stenad i Jerusalem av en mobb.

3.4 Sammanfattning

Offren väljs inte ut för de brott de anklagas för, utan för de tecknen de har, som tyder på att de gjort sig skyldiga till krisen. Job är den som säger sanningen om vad som händer honom. Det är Jobs speciella kännetecken som predestinerar honom till förföljelser. En avvikelse

⁶⁵ Heim, sid 91

⁶⁶ Gill, sid 258

⁶⁷ Stackhaus, sid 81

inom vilket område som helst, är främsta kriteriet när förföljelsens offer väljs ut. Avvikelser skrämmer och väcker den uråldriga förföljarinstinkten. Job mister allt utom själva livet. Han är jagad av en dödlig sjukdom. Sjukdom är ofta en avgörande förevändning för förföljelse. Job önskar att han var död. Han har offermarkörer, som samlar majoritetens motvilja. Men människor glömmar lätt orsaken till rivaliteten och blir istället mest fascinerade av varandra, påtalar Girard i *Things Hidden Since the Foundation of the World*. Den tredje stereotypen om förföljelse gäller även för Job. Stereotyperna har ett starkt samband med varandra.

Stereotyp nr 4. Våldet och frälsningen från krisen

4.1 Den misslyckade syndabocken Job

Job blir helt socialt misslyckad, då hans samhällsposition plötsligt raseras och han lämnas ensam i ett chocktillstånd av ilska och förtvivlan. Han förlorar allt utom själva livet. Job tvingas bevisa sin oskuld inför ”vännerna”, som deras rovbyte. Han är en misslyckad syndabock som håller kvar sin egen ståndpunkt, trots den formidabla enigheten runt omkring honom. Men Job blir slutligen den sanna hjälten. Han spelar rollen av en diskriminerad syndabock, med en total konformitet emot sig. Det finns syndabockar som vägrar att använda sig av sina förföljares tal. En framgångsrik syndabock ses då inte, som en syndabock. Job är en misslyckad syndabock, som tar över förföljarnas ord. Det språk som Job använder för att försvara sig, liknar hans motståndares, vilket försvårar tolkningen av hans tal. Det finns de som menar att Job inte känt sig hotad till livet, utan varit beskyddad av sina vänner. Detta är absolut fel. Job tror att ”vännerna” är ute efter hans liv och att han snart ska dö en våldsam död. Han ropar till Gud: ”Täck inte över mitt blod, o jord! Låt dess rop aldrig tystna!” (16:18).

4.2 ”Jag vet att min befriare lever och till sist ska träda fram på jorden”

Job talar om att i himlen har han ett vittne, som kan försvara honom: ”Ja, i himlen har jag mitt vittne, i höjden min förespråkare. Mina vänner hånar mig bara, jag vänder mig till Gud med min gråt. Må han försvara en dödlig inför Gud, så som en människa försvarar en annan” (16:19-21).⁶⁸ Det finns även följande parallell i berättelsen: ”Jag vet att min befriare lever och till sist skall träda fram på jorden” (19:25).⁶⁹ Dessa båda texter utgör Dialogens höjdpunkt. Ingenstans i dialogerna når texterna denna höjd. Gamla Testamentet har profetior om Messias,

⁶⁸ Heim, sid 87

⁶⁹ Heim, sid 88-89

som människans försvarare inför Gud. Men Girard menar att det i Jobsberättelsen är fråga om en närvarande Ande, som betyder ”advokat”, ”försvarare”. Denne försvarare måste vara någon annan än Gud, en ”ny” Gud, då Job söker hjälp *mot* Gud, förklarar Heim.⁷⁰ Job annonserar således ut en ”ny” Gud, medan vännerna försvarar gammalt teologiskt bråte utan barmhärtighet. Anden är både en hjälpare och en tröstare på vägen genom livet. Anden hjälper till att finna Gud och då finner människan sig själv, eftersom människan är skapad till Guds avbild. Anden som tröstare har något av en moderlig roll. Anden kan således vara Guds svar på Jobs begäran om en försvarare, som hör offrens skrik och smärta.⁷¹

4.3 Offrens Gud och inte förföljarnas Gud

Gud gör i Jobsberättelsen ett chockerande framträdande i en virvelvind. Norman Habel skriver att Job har provocerat Gud som ingen annan profet tidigare gjort, att inställa sig personligen för honom.⁷² Gud talar till Job ur stormvinden och då släpper Job sitt tidigare rättvisekrav. Guds framträdanden finns omtalade i kapitlen 38:1 och 42:5. Gudstalen inrangeras i raden av gammaltestamentliga så kallade teofaniskildringar. Ordet ”teofani” betyder gudsuppenbarelse.⁷³ Gud kommer i fenomen som storm, blixtar, dån, eld etcetera. Gud manifesterar sin närvaro på ett sätt som inte kan ifrågasättas och talar sitt ord rakt in i en konkret situation. Elihu har dessförinnan föregripit Guds svar ur stormvinden och undrar om skenet inte redan synts (37:21). I tal medger Gud att det finns ondska och kaos i världen. Han håller det inom vissa gränser, men det är inte så att rättfärdighet nödvändigtvis belönas i denna värld, betonar Habel.⁷⁴

Budskapet i Första Johannesbrevet är: ”att Gud är ljus och att inget mörker finns i honom” (1:5). Själv har jag haft en nära-döden-upplevelse som ung. Det är ofattbart att få skåda Gud.

4.4 ”Gud är kärlek”

Guds vishet är inte begriplig för en människa. Bibeln säger att ”jorden har han hängt över tomma intet” (Job 26:7). Oskyldigt lidande föreslår ett annat sätt, att tänka på Guds närvaro. Gud är en ständig motståndare till döden, skriver John Thiel.⁷⁵ Gud orsakar inte lidande och

⁷⁰ Heim, sid 88

⁷¹ Heim, sid 156

⁷² Habel, sid 65

⁷³ Mettinger, sid 179

⁷⁴ Habel, sid 66

⁷⁵ Thiel, sid 86

död utan erbjuder solidaritet med offren.⁷⁶ Gud ställer sig på offrets sida, ja man kan till och med säga att offret är Gud.

Jobs Gud talar också genom den fördolt-uppenbare Guden i befrielse-teologin, skriver den peruanske teologen och prästen Gustavo Gutiérrez i boken *Lidandet*, som är tillkommen utifrån situationen i Latinamerika för att stärka livsmodet för alla dem som lider där. Gutiérrez undrar om det är möjligt att tala om Gud på rätt sätt bland lidande människor? Gutiérrez ställer sig frågan om Job erkänner Guds barmhärtighet, även om han inte fullt ut förstår den. I boken *On Job* skriver Gutiérrez att teologer kan vara omedvetna om, att de inte alltid har något att säga till lidande människor.⁷⁷ Gutiérrez hävdar även att en "allsmäktig Gud är en 'svag' Gud " i den mån som Guds makt är begränsad av människans frihet.⁷⁸ Men när händelser och omständighet går tvärt emot det vi önskat, tycks människan få chansen att upptäcka det rätta förhållandet till Gud. Gud bryter aldrig ett löfte. Det är redan klart, när Gud har lovat det. Det kan kännas främmande, men det som är omöjligt för människor är möjligt för Gud (Luk 18:27). Sina gåvor och kallelser ångrar inte Gud (Rom 29:11). Gud jämför aldrig den ena människan med den andra. Han jämför endast människan med henne själv, med hennes egna förutsättningar.

”Ja, Gud är större än vi kan förstå, hans år kan ingen räkna” enligt Job 36:26. Gud framträder som världsalltets skapare och härskare. Men Gud är framför allt en levande Gud, som ger och återupprättar liv, skriver Fredrik Lindström i *Det sårbara livet*.⁷⁹ Gud motstår inte en människa som känner nöd och sträcker ut sina armar mot honom. Den är vis, som står med tomma händer inför Gud. ”Gud är kärlek” (1Joh 4:8), villkorlös kärlek.

4.5 Sammanfattning

Ansvaret för kriser läggs över på offren, som ska förstöras eller i alla fall förvisas från samhället, som de "förorenar". Offren utses således inte för de brott de har begått, utan för att de är olika på ett felaktigt sätt och bär karaktärsdrag av offer. De offeras genom döden eller åtminstone genom att fördrivas ut ur samhället.⁸⁰ Krisen måste upphöra, så att lugnet infinner sig igen. Den fjärde stereotypen handlar om hur offren ska drivas iväg eller bli avlivade, så att kriser upphör och lugnet återställs. Job mister allt än själva livet. Men han lider av en dödlig sjukdom. Den som är avvikande är på något sätt vanskaplig, då olikheter förskräcker. Job drivs ut från världen

⁷⁶ Thiel, sid 59

⁷⁷ Gutiérrez, 1987, sid 27

⁷⁸ Gutierrez, 1987, sid 77

⁷⁹ Lindström, sid 123

⁸⁰ Girard, 1989, sid 24

och hamnar på askhögen, men hans liv skulle räddas. Den mimetiska smittan var i fullt arbete och ett offer behövdes för att det bedrägliga lugnet skulle infinna sig. Jag kan inte se annat än att förföljelsens stereotyper gäller för Job. Sambandet mellan stereotyperna är starkt och de bildar en sammanhängande helhet.

Ansvar för krisen läggs över på Job, som bär karaktärsdrag av offer. Undersökningen visar hur Job genom Girards metod med förföljelsens fyra stereotyper vid kollektivt våld, kan ses som en syndabock. Job är Guds syndabock på grund av människans rivalitet och begär.

Utstötningen av Job var ett sätt att stabilisera samhället.

Jag skall nu även undersöka om änkan Rut, kan ses som en syndabock inom den judiska patriarkala historien. Ruts Bok är placerad efter Domarboken i Gamla Testamentet.

Kapitel: 5 Ruts Bok och förföljelsens stereotyper

5.1 Rut och Boas

Både Jobs och Ruts Bok finns inom *Ketuvim* (skrifterna) i den hebreiska Bibeln. Rut är en icke judisk änka. Att vara både änka och en utlänning från Moab var utmanande. Moabiterna ansågs som ett degraderat folk. Landet Moab var speciellt avskytt av judarna vid tiden för Exodus. Ruts bok sätter kvinnor i centrum och handlar om en familjs historia och dess framtid.⁸¹ Rut blir slutligen en del i Jesu släkttavla. Ruts bok tillhör de historiska böckerna i Gamla Testamentet. Medan Jobs Bok räknas till de profetiska böckerna.

Ruts svärmor Noomi blir änka och återvänder till sitt hemland Betlehem från Moab, när även hennes två söner dör. Svärdöttrarna, en av dem Rut, uppmanas att stanna kvar i Moab, men följer istället med Noomi tillbaka till Betlehem. Rut försörjer sig genom att plocka ax på en släktings åker. Fattiga fick rätt att samla ax enligt Moses lag. Noomi säger att den Väldige har gjort livet svårt för henne. ”Rik drog jag bort, men tomhänt har Herren låtit mig komma tillbaka”, (Rut 1:21). Den väldige har dömt henne hårt, säger Noomi. Det finns en verklig kris. Rut och hennes svärmoder flyttar tomhänta till Betlehem från Moab. Som rik hade Noomi tvingat flytta till Moab, då det uppstått hungersnöd i Betlehem.

Boas var en förmögen och betydande man (2:1). Rut undrar hur han kan vara så god mot henne, när hon är en främling. Boas har hört talas om allt vad Rut hade gjort för sin svärmor, sedan hennes make dött. Hur hon lämnat sina föräldrar och sitt hemland och begett sig iväg till ett folk hon inte kände. Rut sökte nu skydd hos Boas, som var en släkting till henne tidigare man. Hon fick tröst och uppmuntran fast hon var ringare än alla i tjänst hos Boas (2:11-13). Boas gifter sig med Rut, trots att det var förbjudet att gifta sig med en främling. Rut föder sedan en pojke, som Noomi tog hand om och vårdade. På grund av pojken blir Rut kung Davids stammoder och ursprung till Jesu släkttavla. Genom Noomis adopterande av Ruts barn förstärktes den manliga judiska linjen till David. Sonen fick namnet Obed och fortsätter den judiska linjen till Messias (4:13,16).⁸² Berättelsen illustrerar kvinnornas svårigheter och hennes värde som mamma. Boas löste in en jord som Noomi ägde och då förvärvade han även Rut (4:10). Egendomen utplånades inte ur släkten.

Jag kan inte bedöma annat än att förföljelsens stereotyper också är tillämpliga på Ruts bok.

⁸¹ Anderson, sid 167-170

⁸² Anderson, sid. 170

Det uppstår en kris när Rut blir änka och har svårigheter att försörja sig. Hon flyttar då med sin svärmor, som återvänder från Moab till Betlehem. Som tomhända änkor befinner de sig i verkliga svårigheter. Den första stereotypen är således verklig och bekräftar de är utsatta för förtryck och kaos. Det var förbjudet att gifta sig med en främling, men Rut blir ändå skyldemannen Boas hustru, vilket var ett brott. Även den andra stereotypen om att brott eliminera skillnader styrks. Som moabitisk, fattig änka och invandrakvinna bär Rut på flera offermarkörer, som hör ihop med krisen, när hon bor hos sin svärmor i Betlehem och träffade Boas. Även den tredje stereotypen blir således verifierad. Berättelsen skildrar slutligen hur Rut blir Davids stammoder och hennes liv blev välsignat. Våldet och krisen upphör, enligt den fjärde stereotypen och Rut, som offer, är en syndabock.

Det finns således ett syndabocksmotiv också i berättelsen om Rut. Hon böjde sig under Guds vilja och blev som Maria, Jesu moder, Guds tjänarinna. Hon blev inte bortstött, då hon visar Gud tillit och får tillhöra Davids hus. Rut följde inte bara sin svärmor Noomi, utan också hennes Gud. Rut ödmjukade sig och lade sig längst ner vid Boas fötter i hans säng. Även Rut uppfyller kraven för en syndabock. Både Rut och Job sökte efter Guds vilja. Rut agerade i tro, när hon och Noomi vandrade i ungefär två veckor tillbaka till Betlehem i Juda. Rut vägrade att lämna sin svärmor. Hon fick en rik skörd. Rut hade varit barnlös i sitt tidigare äktenskap.

I dessa tider kan även Boas och Rut vara ett föredöme i flyktingfrågan. Att vara generös och tacksam är det mest Kristuslika. Även Moder Teresa i Calcutta riktade sina handlingar mot de nedersta på samhällsstegen. ”Kärlekens gärningar mot de utslagna är kärlekens gärningar mot Kristus, eftersom han identifierar sig med dem”, skriver Alf Tergel i boken *från JESUS till MODER TERESA*.⁸³

⁸³ Tergel.

sid 603

5.2 Pamela Sue Anderson, Luce Irigaray

I *A Feminist Philosophy of Religion* anser filosofen och teologen Pamela Sue Anderson att Ruts fria val överensstämmer med vad som förväntades av kvinnor då. Därmed osynliggörs hennes agentskap. Författaren till Ruts Bok är okänd, men berättelsen kan ha nedtecknats vid kung Davids regeringstid 1000 f Kr. Rut gör faktiskt fria val och har en egen vilja och en egen religiös hängivenhet. Liksom Job, får hon lön för sin trohet och uthållighet. Kvinnliga önskningar var i allmänhet exkluderade.⁸⁴ Den feministiske filosofen Luce Irigaray (1930 -ff) menar att samhällen och kulturer är baserade på utväxlingen av kvinnor. Genom syndafallet förändrades kvinnors och mäns levne (1Mos 3:16-17). Kvinnan blev underställd mannen, från att tidigare varit jämställd med honom i Paradiset. Hennes position blev underminerad, när människorna åt av frukten från kunskapens träd, vilket var förbjudet. De fick då lämna Edens lustgård. Irigaray menar att kvinnor reducerats till objekt för ekonomiska utbyten mellan männen i ”Women on the Market”, kapitel 8, i boken *This Sex Which Is Not One*.

⁸⁴ Anderson, sid 176

Kapitel : 6 Analys och slutsatser

Undersökningen ska utvärderas och relateras till problemformuleringen med dess frågor. Jag har undersökt om Job egentligen är en syndabock, då Jobs falska ”vänner” vid närmare granskning visar sig vara hans förföljare. Job blir ”lynchad” av sitt folk och avslöjar det mimetiska våldet, som en yttersta konsekvens av syndafallet i Gamla Testamentet, då människan blev separerad från Gud. Problemställningen visar att ny teori om våld är nödvändig för att kunna upptäcka och lyssna på syndabocker i Gamla Testamentet. Job i Jobs Bok är en intervju med en syndabock och hans beskrivning av sin situation passar in på en modell för syndabocksmekanismer. Job hamnar i en mycket radikal tvist med Gud och klagar direkt till Gud. Han skriker till Gud att hans blod inte får täckas över. Job behöver en försvarare. En Gud som står på offrens sida. Slutligen kommer Gud i en stormvind och visar sig för Job och då blir han tyst. Job får möta offrens Gud.

Girards mimetiska teori om syndabocker, liksom hans metod om förföljelsens stereotyper vid kollektivt våld, används för att klargöra, att Jobs Bok inte bara handlar om teodicéproblemet, utan om Guds identitet och hans nåd. Job är helt enkelt Guds syndabock.

Utstötning av offer är ett sätt att stabilisera samhället. Syndabocken ska lösa krisen, så att lugnet infinner sig. Tendensen att utse syndabocker anses vara inbyggd i människans natur. Satan är anstiftare till syndabocker och kommer med falska anklagelser mot Job, förklarar Mark Heim.⁸⁵ Ursynen i Bibeln är därmed lögnen. En ny teori och metod är behövlig för undersökningen och hypotesen blir bekräftad.

Jag anser att Girards teorier om mimetiskt våld och syndabocker också ger mening åt förståelsen av Jesu korsfästelse. En förnyad teologi om syndabocker blir avslöjad på korset. Ett offrande för att få slut på alla andra offer. Förföljelsens stereotyper är en utmärkt metod för att lära sig förstå lidandets problem på djupet. Folkmassorna tycks inte begripa konsekvenserna av sina mimetiska beslut, som har en sådan samlande effekt. Forskning om våld och kollektiva förföljelser måste få betydligt större uppmärksamhet, liksom studier av syndabockarna i Bibeln. Men denna senare fråga om korset undersöks inte i uppsatsen, utan det är Job som är dess huvudperson.

⁸⁵ Heim, sid 149

Jag har således använt mig av René Girards teorier om mimetiskt våld och syndabockar i sökandet efter svar för en plågad mänsklighet. Kollektiva förföljelser avser våldshandlingar under perioder av kris. Folksamlingar ersätter eller utövar då inflytande på de försvagande institutionerna i samhället. Brottslingar börjar jagas och ses som ansvariga för den uppkomna krisen. Jobs liv ligger slutligen i ruiner, efter att han tidigare varit den mäktigaste mannen i Östlandet. Innan Job blev en syndabock var han en stor ledare, som åtnjöt respekt från sitt folk, men abrupt blir han föraktad av dem. Job var tidigare som en populär idol, men blir deras offer.

Job är en fallen potentat. Det som räknas är hans relation till samhället. Han tycks inte fått någon varning, om vad som varit på gång. Men hans uppgång och fall hänger ihop. Han är ett offer för den allmänna opinionen, som uppenbarligen är instabil. Den mimetiska smittan i massan måste ha varit i arbete utan Jobs vetskap. Folket imiterade varandra i en fanatisk dyrkan, för att sedan bli ännu mer fanatiska i fientlighet. Hans namn är raserat och karriären slutar dåligt. Den hade börjat för bra. Job är en karaktäristisk profil av en krossad idol. Genom sitt lidande avslöjar Job syndabocksmekanismerna. Massans dyrkan av honom, förvandlas till en massa av förföljare. Stereotyperna visar förföljelser från folksamlingar och det mimetiska våldet. Jobsboken är fortfarande mycket aktuell och avslöjar hur mänskliga relationer förstörs genom mimetisk rivalitet.

Rut återvänder inte till sin egen mor när hon blir änka, utan följer med sin svärmor till Betlehem. Sonen Obed kommer därmed att följa den judiska linjen fram till Messias. Jesus härstammar från moabitiskan Rut, som var en flykting. Som hednisk kvinna visa sig Rut vara en syndabock.

Kapitel : 7 Sammanfattning

Job var en mycket förmögen och framgångsrik man. Ju mer någon avlägsnar sig från den vanligaste sociala ställningen i den ena eller andra riktningen, desto större är risken för förföljelse. I normala tider besitter de rika och mäktiga alla slags skydd och privilegier, som andra saknar. Många blir chockade av att se mäktiga och förmögna människor bland förföljelsens offer, liksom de svaga och fattiga. Men våldshandlingar i perioder av kris kan förklara de förtrycktas heliga uppror. En mimetisk oro har upprört kollektivet.

Människor lär sig begära, genom att ta andra människor som ideal och försöka efterlikna dem. Medvetna om våra egna brister ser vi till andra, för att lära oss vad vi bör uppskatta och vad vi bör försöka vara. Till en början, då vi härmar våra förebilders tankar, är strävan harmlös. Men då vi börjar eftersträva deras ideal och idéer förvandlas vi till ett hot för våra egna föredömen, till rivaler. Detta leder först till konkurrens och sedan till våld. Tvärtemot vad vi får hör, är det således inte olikheterna som plågar förföljarna, utan dess obeskrivbara motsats, bristen på olikhet. Människan har en drift att härma andra och då uppstår det dubbelgångare. Människan önskar sig det nästan önskar sig eller vad hon tror, att han eller hon önskar sig. Intensiteten i begären ökar, när de imiteras. Vi blir rivaler om våra modeller. Man kan bli rivaler, om att bäst härma varandras modeller. Processen sker omedvetet. När identiteten hotas inleds en eskalerande våldsspiral, som för eller senare kan sluta i döden, säger Girard.

Jobs bok är i själva verket en ”enorm psalm”, uppger Girard. Dess sällsynthet ligger i dess strid mellan två konfrontationer om Gud. Det icke kristna begreppet är att alla i kollektivet, som vördat Job, plötsligt vänder sig emot honom genom ett mimetiskt anfall. Detta begrepp ser Guds vilja i massans anonyma fientlighet, precis som i tidigare avgudadyrkan.

Folkmassans fientlighet är ett obestridligt bevis på att Job är skyldig till brott och han måste bekänna sin skuld. Massan upplever sig själv som Gud, och dess agenter, de s k ”vännerna”, blir delegerade att gå till Job. Genom ”vännerna” terroriserar massan den anklagade Job och försöker få hans mimetiska samtycke till sitt domsbeslut, som i totalitära rättegångar. En återgång till hedendomen i arkaiska samhällen och dess mekanismer med anonyma förföljelser och utstötningar för att lösa en smitta, som förvandlats till våld. Det viktigaste i Jobs bok är inte mängden av mördande likhet bland ”vännern”, utan den slutliga djärvheten hos hjälten själv. Job tvekar länge, vacklar, men tar slutligen tag i den mimetiska smittan och besegrar den. Jobs djärvhet besegrar inte bara smittan bland ”vännerna”, utan han rycks

slutligen ur förföljelserna och framställer gudomen, som offrens Gud och inte förföljarnas Gud. Offren är oskyldiga och förövarna är skyldiga, skyldiga till förföljelsen av de oskyldiga offren. Gud har en förkärlek för det som är litet och vanmäktigt.

Alla-mot-en-situationen vid syndabocksmekanismer blir allt klarare. Jobs fyra ”vänner” samlas från universums fyra hörn, runt någon som man hatar. Det är samma kollektiva våld som presenteras. Våldet är den sanna referenten. En mindre massa formas i en större. Den fjärde vännen talar om hotande död, som dominerar boken från början till slut. De tre vännerna pulvriserar Job med ord. Det är som de löper amok och går bärsärkagång. Talen handlar om effekten och verkan. Vännerna begriper inte att Job spelar rollen av en syndabock, när de deltar i lynchningen. De förstår inte vad de gör mot en olycklig man och är inte kapabla att se sanningen. De är okunniga om att han är en syndabock och kan inte förstå hans synpunkter. De är istället medvetna om vad den sociala ordningen förväntar sig av dem. Jobs prövningar leder till att han blir upprättad av Gud, mer än han var värd. Jag anser således att metoden att utforska Job utifrån förföljelsens stereotyper visar att hans lidande har sitt ursprung i den kris och det våld han får möta. Han är inte smuts värd efter alla olyckor som träffat honom. Det finns en upphetsad opinion mot Job, likt en häxjakt. Job visade sig ha offermarkörer, som gjorde att han utvaldes, trakasserades och offerades för att återställa lugnet i samhället. Som offer uppenbarar således Job, att Gud inte är förövarnas Gud utan offrens Gud. När Job får möta Gud, förstår han att Gud är en Gud för de svaga och förtryckta och då blir han tyst. Man kan inte komma i kontakt med Gud utan att få något av hans egen harmoni.

Förföljelsens stereotyper är en utmärkt metod för att lära sig förstå lidandets problem på djupet. Forskning om våld och kollektiva förföljelser måste få betydligt större uppmärksamhet, liksom studier av syndabockar i Bibeln. Även syndabocken Rut, blev som stammom till kung David, upprättad av Gud. Som tomhända änkor flyttade Rut och hennes svärmoder Noomi till Bethlehem och en oviss framtid. Men de blev båda rikligt välsignade av Gud. Gud har annorlunda vägar. Han har både receptet och läkemedlet. Gud kan använda absolut allt, även det onda till något gott. Gud gör ingenting förgäves. ”Han har alla varelsers liv i sin hand, varje människas ande” (Job 12:10).

Kapitel: 8 Litteratur- och källförteckning

Alden, Robert L., *The new American commentary, An Exegetical Theological Exposition Holy Scripture, Job*, Nashville: Broadman & Holman, 1993.

Anderson, Pamela Sue, *A Feminist Philosophy of Religion*, Blackwell Publishers, UK, 1998.

Asplund, Johan, *Rivaler och Syndabockar*, Gläntan, Göteborg 1989.

Barton, John, *Reading the Old Testament, Method in biblical study*, Page Bros, Norwich, 1996.

Bibel 2000, Gamla och Nya Testamentet, *JOB, Kapitel 1 – 42*, Libris förlag, 2000.

Blomqvist, Jerker, *Grekiska för teologer*, Studentlitteratur, Lund. 1993.

Crenshaw, James L., *Old Testament Wisdom: An Introduction*, Westminster John Knox, 1998.

Gill, Robin, *A Textbook of Christian Ethics*, The Cambridge Companion, 2006.

Girard, René, *I See Satan Fall Like Lightning*, Maryknoll: Orbis Books, 2001.

Girard René, *JOB The Victim of his people*, Stanford University Press, November 1987a.

Girard René, *Syndabocken – en antologi*, redaktör Anders Olsson, Themis förlag, 2007.

Girard, René, *The Scapegoat*, Baltimore, The Johns Hopkins university Press, 1989.

Gutiérrez, Gustavo, *On Job - God-Talk and the Suffering of the Innocent*, Orbis Books, 1987.

Habel, Norman C., *The Book of Job: a commentary*, Philadelphia: Westminster Press, 1985.

Hartley, John E., *The Book of JOB*, Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1988.

Heim, Mark S., *Saved From Sacrifice – A Theology of the Cross*, Cambridge: William B Eerdmans Publishing Company, 2006.

Illman, Karl-Johan, *Utmaningen - en kommentar till Jobs bok*, Origo, 1998.

Lindström, Fredrik, *Det sårbara livet, Livsförståelse och Gudserfarenhet i Gamla Testamentet*, Arcus förlag, Lund, 1998.

Mettinger, Tryggve, *Namnet och Närvaron, Gudsnamn och Gudsbilder I Böckernas Bok*, Libris, 1988.

Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, Deutsche Bibelgesellschaft, 2001.

Peterson, Michael L., *GOD AND EVIL; An Introduction to the Issues*, Westview Press, A Member of Perseus books Group, 1998.

Ricoeur, Paul, *Time and Narrative, Vol3*, The University of Chicago Press, 1984 -88.

Rienecker, Lotte & Stray Jørgensen, *Att skriva en bra uppsats*. Malmö: Liber, 2011.

Schwager, Raymund, *Must There Be Scapegoats? Violence and Redemption in the Bible*, San Francisco, Harper & Row, 1987, The Crossroad Publishing Company, 2018.

Simundson, Daniel J., *The Message of Job, A theological commentary*, Augsburg Publishing House, Minneapolis, 1986.

Stackhouse, John Gordon, *Can God Be Trusted, Faith and the Challenge of Evil*, Oxford University Press, 1998.

Sutherland, Robert, *Putting God on Trial: The Biblical Book of Job*, Victoria Canada, 2004.

Tergel, Alf, *från Jesus till Moder Teresa*, Sjunde utgåvan, Erlanders Infologistics Väst AB, Mölnlycke, 2004.

Thiel, John E., *God, Evil, and Innocent Suffering, A theological reflection*, The Crossroad publishing Company, New York, 2002.

